

In pri tem ne smem in ne morem še mimo enega srečavanja z Župančičem. Naključje je namreč hotelo, da sem se precej zapisal jeziku, prevajanju in gledališču. Koliko in v čem mi je bil in mi je tu Župančičev veliki zgled in vpliv v pomoč in orientacijo, se mogoče še niti sam zadosti ne zavedam, zavedam pa se v celoti svoje generacijske sreče, da sem bil priča rasti in razvoja slovenščine iz kmečko patriarhalnega okolja v sodobno urbano skupnost, priča Župančičeve visoke pesmi in priča sodobne stvarnosti, ki marsikdaj Župančiča in njegovega bistva že skoraj ne razume več in ne zna govoriti njegovih prevodov, priča in sodobnik ljudi, ki so v gledališču ali v literarnih krogih delali z njim in se vsak trenutek neprisiljeno spomnijo, kako bi v tem primeru naredil in kaj bi rekel Župančič, priča odmevu in vplivu, ki ga je imela Župančičeva pesniška beseda na sodobnike, in priča njegove preobrazbe iz sodobnika v klasika, ki pa je klasičen v svoji sodobnosti in sodoben v svoji klasičnosti, pa čeprav je njegova živost in govorljivost iz drugega testa, kakor sta naši.

Tako se moje srečavanje z Župančičem ne neha, naj sem v gledališču, naj sem pri prevajanju, na vseh potih se srečujeva in moram reči, da je to srečavanje osrečevanje in osrčevanje v službi jeziku in po jeziku ljudem, ki se z njim bogatijo in ga bogatijo.

Iskalec človeka, narodni jasnovidec, genij besede

Franc
Zdravec

Vzneseni izrazi iskalec, jasnovidec, genij le približno nakazujejo poglobitno črto Župančičevega pesništva in publicistike, le obrisno označujejo snujočo moč njegove umetniške izpovedi v naši literarni in kulturni zavesti. Beseda izpoved je seveda le metafora za vso veliko osebno in objektivno stvarnost, ki jo je Župančič vtisnil v umetniško obliko. Ta stvarnost je trojna, so človeška in vesoljska narava, duh —

zankar in svoboda. Prva napaja njegovo ljubezensko in impresionistično liriko, druga razmišljajoče samogovore o življenju in svetu, tretja njegovo konfliktno, angažirano pesem za svobodnega človeka, svoboden narod,

svobodno človeštvo. Trojna stvarnost, zdaj ta, drugič druga v ospredju je trajna »temna oblast« nad pesnikom, neizčrpen vrelec tistega ustvarjalnega navdiha, ki mu Župančič hlastno prisluškuje, a ga tudi obvladuje z ubranimi močmi razuma, čustva, domišljije in volje, z močmi misli, ritma, metafore in dejavne besede.

Potem ko izda glavne pesniške zbirke in leta 1924 svoje glavno dramsko delo, označuje globlji smisel, središčno idejo svojih blodenj za človekom, narodom, lepoto z besedami: »V nizu dram nameravam pokazati rojstvo in razvoj slovenske duše. Tudi vsega mojega dela in tudi moje pesmi smisel in namen je, roditi slovensko dušo in slovenskega človeka. To slovensko dušo, očiščeno, sem v Veroniki obrisoma načrtal v osebi Pravdača, ki je meni najdražji.«

Roditi slovensko dušo, slovenskega človeka, človeka sploh — kakšna nelahka, nekam romantična, predvsem pa tvegana, a za Župančiča očitno visoka umetnikova naloga. Pri takšnem razumevanju pesnikove naloge pa v tem času ni osamljen. Tudi Ivan Cankar namreč tako razume Župančičevo in svojo umetnost, ko leta 1911 izjavlja, da še naprej in sploh dela le zato, ker je optimist in ker upa v narodovo prihodnost.

Kdor hoče najti človeka, mora iskati in najti najprej sebe. Cankar pride skozi sebe do človeka, tudi Župančič prehodi dolge poti, preden napravi visoke sklepe v pesmih *V noč*, *Ob Kvarneru*, *Prebujenje*, *Podoba in Duma*, v teh središčnih pesniških dokumentih samoiskanja, preizkušanja osebnih pa tudi narodnih moralnih in duhovnih moči ter perspektiv.

Župančič najde sebe in človeka, ko spozna, da mu nihče in nič zadovoljivo ne odgovarja na vprašanja, ki mu jih zastavljata življenje in svet, pa se zato odloči za strmo pot do lastnih odgovorov:

*Sam izprašuj se vekomaj,
sam si odgovore dajaj!*

Sam sebe izpraševati in si odgovarjati pomeni biti duhovno ustvarjalen, pomeni biti svoboden, pomeni osvoboditi se takšnih ali drugačnih dogmatičnih resnic in živeti proti njim. Župančič terja od človeka, da sam išče resnico o sebi in družbi, priznava mu pristojnost in moč, da preraste vse, kar mu krati svobodo; spodbuja ga h kritičnosti in proti papagajstvu, poziva k ponosu, pogumu in časti. Verz: »Sam si odgovore dajaj!« osvobaja, ko zavezuje. To ni verz solipsista, ampak načelo jasnovidca, ki v evropski družbi XX. stoletja stoji na strani tistega, ki več ne mara zatajevati samega sebe. Verz je mogoče razumeti tudi kot mobilizacijo slovenskega človeka v sponah tuje državne oblasti, imeti ga je tudi za znamenje pesnikove vere v zmožnosti tega človeka za visoke duhovne in socialne stvaritve in za pripravljenost, da te stvaritve vključuje v mednarodne kulturne tokove.

Prometejsko svobodo človeka poveliča Župančič tudi tako, da se ne pokloni križu, ki ga je ustvaril človekov strah, ampak morju, naravi, prvobitni moči, ki si sama piše svoje zakone. V svobodnem elementu vidi simbol za človeka, ki hoče biti takšna prvobitna svobodna moč. Toda svobodna moč je lahko slepa, če se ne pretoči v socialno obliko, šele v skupnosti se poplemeniti v ustvarjalno moč. Kakor pa si pesnik na dolgi poti samoiskanja oddahne šele, ko se »prebudi« in vraste v skupnost, tako je tudi skupnost svobodna in močna le, če si najde svojo avtentično podobo. Poziv »sam si

odgovore dajaj!« ne velja samo posamezniku, ampak tudi narodu, tudi ta se je dolžan prebiti do svoje podobe, če se hoče zares otresti vseh tujih in notranjih spon. Da bi se prebil do nje, obračuna Župančič s »plahim rododom«, zamahne po obupu, papagajstvu, po vdanosti »jarmu-jahaču«, spet se vrne k posamezniku, kliče in napoveduje »kladivarja«, ki mora planiti iz človeka, ko napoči zgodovinski trenutek. Hkrati pa objavi »magno cartho«, *Dumo*, »misel«, spoznanje, da se narod ne more osvoboditi, če se zapre pred duhovnimi tokovi sveta, kakor se ne more osvoboditi, če zataji svojo enkratno bit. Velika *Duma* je enkratna oda-balada o dialektični, o neizprosni povezanosti posameznika in naroda ter naroda in človeštva.

In kako se iskanje Župančičeve lastne in narodove podobe ujema s Pravdačevo sliko človeka in družbe pa z »očiščeno slovensko dušo«?

Pravdač slavi »čar mladosti in lepote in miline . . . v čisti duši«, zagovarja »ljubezen silno«, trdi, da je človekova pravica in dolžnost braniti svojo vest in človekovo čast, zanikati samovoljo in nasilje. Pravdač se — kot Župančič — potemtakem klanja močem narave in stoji za moralnimi načeli, ki terjajo svobodo in čast. Hkrati se upre kultu osebnosti, ki počiva na prezavesti, da sme posameznik soditi »vse živo brez odgovornosti«, svet urejati edinole po svoji podobi. Zavrne Hermane, Hitlerje, Staline, velike in male tirane vseh okolij in časov. Negotov obstane tudi pred revolucijo. Ko v nikalni obliki definira silo: »sila brez pravice je nasilje«, sicer dopušča, da sila, ki služi iskanju pravice, ni nasilje. Ker pa ne ve, s katero silo se družiti pravica, kot »vladar v snu« ne premakne »niti bilke«, zato »da ne bi ranil matere, očeta, / da ne bi bratovske krvi prelil, / če bi začel . . .« Je Pravdačeva negotovost Župančičev nikalen glas povojni mladini, ki pričakuje od njega bolj revolucionarno besedo? Ali pa soizraža strah pvojnih duhovnih krogov, da bo tudi Slovenijo zajela »uničevalna« proletarska revolucija? Ali pa hoče Župančič le poudariti, da je »bistvo slovenske duše« nenapadalnost, miroljubnost v krogu evropskih narodov? Je Pravdač pesnikov testament, ki v imenu neagresivnega ljudstva terja mednarodno sožitje in skupaj s simbolnima glasovoma iz *Dume* spodbuja popolno demokratično zavest? Velikan, ki se boji premakniti bilko, nikakor ni slabič, ampak romantični pravičnik, Orfej, ki narodom oznanja mir in sožitje, bratu, rojaku, človeku pa resnično svobodo.

Med monarhofašistično diktaturo se Župančič spet skloni nad »slovensko dušo« in ji v znanem eseju poskuša vrniti smeh kot znamenje neuničljivosti. Kdor namreč osvaja svet z Mateji in Adamiči, kdor tako razkošno razdaja telesno in duhovno moč pa tudi smeh, ni uničljiv, tega ne zlomijo nauki askeze, ta se zna in tudi mora fizično in duhovno do kraja osvoboditi. Dokaz o njegovi neuničljivosti je tudi Župančičeva pesem med NOB. Še bolj pa ta pesem dokončno potrjuje, da svoboda obstaja le kot pojav, ki ga mora človek napolniti s svojo ustvarjalno vsebino, s svojimi vrednotami, s svobodo samega sebe.

Če je poglavitna misel Župančičeve poezije pristni, svobodni, neasketski človek, ki je eno z močmi narave, a hkrati duh, ki jih obvladuje, pa tudi demokratično bitje, odprto za duhovne tokove, pogumno in zmožno, da jih predela po svojih etničnih zakonih, je neodmisljivi drugi znanilec takšnega človeka njegov jezik. Govorjena in pisana beseda⁸ je po Župančiču posebna luč in moč, ki pogojuje svobodnega človeka, svoboden narod.

Župančičeva pesniška beseda ni moda niti igra, ampak nujen izraz duha, volje, ustvarjalne domišljije, je boj za lastno podobo, za podobo človeka in naroda. Beseda njegove pesmi ni pregrada, ampak žlahten most do človeka in do lepote. Kakor da v slovenski besedi čuti posebno vitalno silo, popolno izrazno možnost, tako ves živi z njo in iz nje. Od pesmi do pesmi bralec hodi z nekom, ki ustvarja svoj jezik znotraj množične govornice, z nekom, ki isti skupni besedi izvablja še neizpovedano zvočno lepoto in sugestivnost, večkrat tudi nepričakovan pomenski odtенок. Kadar pa mu slovar slovenščine ne ponudi edino prave besede, si ustvari svojo, novo, a tako po bistvu slovenščine, kot da je v njej obstajala že zdavnaj.

Skratka, Župančič je velem slovenske besede, častilec njene enkratnosti pa tudi njen neizprosni varuh. Več: strateg lepega in pravilnega jezika pa tudi strateg blagoglasnega jezika. Blagoglasja pa ne razumeva kot lepoto zaradi lepote, kajti ničesar ne sovraži bolj kot vsakršno, tudi jezikovno spakovanje. Blagoglasnost mu pomeni le ljudskost, pomeni mu »zvok in ritem našega jezika . . . govornico, ki jo je ustvarila množica«. In ko terja, da mora slovenska ortoepija »zajemati iz bistva, ritmike in glasovnosti našega resničnega jezika«, ne pa iz abstraktnih pojmov, ne iz tujih jezikov, potem tega ne govori zavoljo nekega trenutnega pojava v jeziku, ampak poglobljeni zakon vsakega pisanega jezika, izreka edino naravno in demokratično idejo o slovenščini.

Kako uresničujemo današnji rodovi načelo, da se vsako jezikovno ustvarjanje more in mora goditi le po zakonih »bistva« . . . resničnega jezika? Pa ne samo literarni rodovi, ampak vsi, ki pišejo: od zakonodajavca do časnikarja, od sociologa in filozofa do matematika in zdravnika, od vrhunskega do krajevnega politika in uradnika? Za kakšno jezikovno čvrstost in bogastvo skrbita obe univerzi pa tudi druge znanstvene ustanove, kako razmišljajo o jeziku gledališki delavci? Predvsem pa — kako ravnata z njim trgovinska in proizvodna »propaganda«? Koliko naš javni jezik vseh smeri razvema, navdihuje, dejansko mobilizira, koliko spreminja človeka v ustvarjalca, ga spodbuja ali za estetska ali za duhovna doživetja, kot ga spodbuja poetova, Župančičeva beseda? Ali nas zadosti vabi povedna kratčina in povedna gostota Župančičevega eseja, ali si dovolj prizadevamo, da bi bila naša beseda jasnovidstvo, ne pa slepilo, s katerim sočloveka le zbegamo?

Prvi in stoletje dolgo edini subjektivist slovenske slovstvene besede je bil Jovan Vesel Koseski. Danes postaja jezikovni subjektivizem pravica, ki hoče prerasti vse pravice, beseda postaja »breja kobila z igrivo grivo«, kot jo z nekoliko hudomušno podobo označuje mladi pesnik. A vse subjektivistično početje v literaturi ne dokazuje praznote in nemoči slovenske besede, ampak praznoto duha, čustva, domišljije in volje. Visoko nad »konstrukcijami« in »destrukcijami« besede v nekaterih literarnih delih naših let, nad poplavami vsakršnega, učenjaškega in prostaškega, vsekakor pa ponarejenega jezikovnega iznajditeljstva sveti in pelje iz zablod Župančičeva misel o besedi:

*Luč četrta je beseda:
jasna hodi med narodi,
dušo k duši tajno vodi.*